

פוליטיקה של גאווה ובושה בפעילות להט"ב בישראל

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

גילי הרטל

היחידה לימודים בין תחומיים

התוכנית ללימודי מגדר

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

עבודה זו נעשתה בהדרכתה של פרופ' אורנה ששון-לוי
מן המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה והתוכנית
ללימודי מגדר של אוניברסיטת בר-אילן.

תקציר

מחקר זה בוחן את הפוליטיקה של הגאווה והבושה במרחבים אקטיביסטים לסביים, הומואים, ביסקסואליים וטרנסגינדרים [להט"בים] בישראל. המחקר מביא קולות מארבע זירות בהן נערכה אתנוגרפיה: *הצוות לקידום הקהילה הגאה במועצה אזורית אשכול*, צוות הפועל במרחב המועצה לקידום סובלנות עבור להט"בים ומתוקצב על ידה; הפעילות בבית הפתוח לגאווה ולסובלנות בירושלים, ארגון להט"בי ירושלמי הפועל במגוון תחומים מפעיל קבוצות שונות, מארגן את מצעד הגאווה השנתי בירושלים וכן מפעיל מרפאה לבדיקות HIV; המרכז הגאה בתל אביב, בו פועלים ארגונים להט"בים רבים, מארגן אירועים ופועל כלכלית בחסות העירייה; והפעילות בסניף גאים בגליל, הסניף הצפוני של אגודת הלהט"ב. הסניף מהווה מרחב חברתי, מפעיל את יער הגאווה וכן מהווה בית לפעילות של ארגונים רבים.

שלושת המוקדים של מחקר זה הם פוליטיקה קווירית ומרחב. פוליטיקה קווירית כמונח רחב המתאר יחסי כוח ומרחב כסביבה מטריאלית וסימבולית, שמשמנת וחושפת יחסי כוח אלו. לפיכך, המחקר בוחן איך מבני כוח גלויים וסמויים טבועים במרחב הסימבולי, הממשי, הרגשי והחברתי ומגולמים בפרקטיקות של פעילות במרחבים להט"בים ומטרתו לחרוג מתפיסה של כוח המבוססת על זהויות להט"ביות או קוויריות, ולבחון את הגילום, הפעולה והערעור של הכוח במרחבים.

המתודולוגיה שנקטה הייתה אתנוגרפית ובעיקרה תצפיות משתתפות שנערכו לתקופות ממושכות בכל אחד מהמרחבים של הפעילות, יחד עם ראיונות עומק חצי מובנים ואיסוף של מסמכים של הארגונים, המרחבים והפעילויות השונות.

חמישה מודלים עיקריים של יחסי כוח עלו מתוך הממצאים, הפועלים בעיקר על צירים של מרחב, לאומיות ומגדר: פוליטיקה הומולאומית, פוליטיקה מגדרית של היעדרות, פוליטיקה של החזקה, פוליטיקה של "מרחב בטוח" ופוליטיקה של היעשות פריפריה. ניסוח של מערכי הכלה והדרה אלו מבהירה את תפקיד המפתח של המרחב בייצור הפוליטיקה הלהט"בית, בעיקר בהקשרים של יחסי מרכז ופריפריה, פוליטיקה של בושה וגאווה ופוליטיקה של שייכות:

1. פוליטיקה הומולאומיות במרכז הגאה

המאמר דן במרכז הגאה בתל אביב כמרחב ייחודי, מעצם היותו ממומן, מנוהל ונשלט על ידי עיריית תל אביב. המאמר מתמקד במערכת היחסים שבין להט"בים לבין השיח הלאומי ובהכלתם של להט"בים בתוך השיח האזרחי בישראל. הטענה המרכזית היא כי תהליכי ההתמרכזות שעבר המרכז הגאה, המשוקעים בהיותו במרכז (במרכז הארץ - בתל אביב ובמרכז העיר) ובהיותו מרחב של מיינסטרימיזציה, נורמליזציה והיטמעות, האיצו את השגתה של אזרחות מינית ושייכות עירונית. הרחבתה של האזרחות והכלה של להט"בים במסגרתה העמיקו פרקטיקות של הומולאומיות ושיחים הומונורמטיביים. כלומר, מכיוון שלהיות בעיר (ובישראל הכוונה היא בעיקר לתל אביב) היא הדרך הפשוטה למימוש של אזרחות מינית, המאמר מראה את האופן שבו אזרחות עירונית זו מרמזת, מסמנת ולפיכך מהווה תנאי מוקדם של הומולאומיות.

המרחב שנוצר במרכז הגאה, מרחב בטוח של קבלה ושייכות, יצר אפשרות חדשה של שייכות שלא התבטאה רק בשייכות לקהילה או לעיר אלא בשייכות לאומית (יהודית). המרחב

הפיזי הממוקם בגן-מאיר מסמן את ההכרה של להט"בים על ידי עיריית תל אביב ככאלו שהם לא רק חלק מהעיר או מהממסד, אלא כאזרחים שווים במובן הלאומי. המרכז הגאה, הנתפס כמופת הקהילה הגאה בישראל, מוצג כמימוש האזרחות הטובה, זו שאינה בשוליים והוא מהווה בגופו את הפרפורמנס של השייכות הלהט"בית ללאום.

מאמר זה מציג את התגבשותו של מודל מרחבי של הפוליטיקה ההומולאומית. פוליטיקה זו המתהווה באמצעות דינאמיקה של התמרכזות, מדגישה שיחים של הכרה בלהט"בים כאזרחים שווים וכחלק מהלאומיות (שיח של גאוה), תוך יצירת שליטה עירונית סימבולית, מרחבית וממשית במרחבי הפעילות ובשיח. הפוליטיקה ההומולאומית מכוננת יחסים של הכלה והדרה ברורים, אשר בו זמנית מחזקים חלקים של הקהילה הלהט"בית ודוחקים את רגליהם של פעילים רבים אל מחוץ לכותלי המרכז הגאה.

2. פוליטיקה מגדרית של היעדרות

מאמר זה מציג את הפוליטיקה המגדרית של היעדרות, המסמלת מגמה מרחבית-חברתית של הדרה מגדרית של פעילות לסביות, ביסקסואליות וטרנסג'נדריות במסגרת השיח ההומולאומי במרחב הלהט"בי העירוני המנוהל על ידי העירייה. המאמר מתמקד בזיקה שבין מגדר, מיניות ושייכות לאומית ובהשלכות של אלו על הבנייה של גבולות סימבוליים, מרחביים ופרפורמטיביים לפעילות להט"ביות במרכז הגאה בתל אביב. המאמר מדגים את האופן שבו ייצור הפוליטיקה החברתית-מרחבית מבנה מערכים של הכלה והדרה המובילים להומוגניזציה של המרחב כהומולאומי. כלומר, המאמר מדגיש כיצד השילוב שבין המרחב העירוני של המרכז הגאה לבין השיח ההומולאומי יצרו משטרי הדרה והשתקה, אשר מצדיקים פוליטיקה מרחבית וארגונית הפועלת על ציר מגדרי.

הכוונה במודל של זה היא לפוליטיקה מגדרית של הדרה מרחבית המתכוננת על ידי פרקטיקות שונות המופעלות מתוך וכלפי המרכז הגאה, אליהן אני מתייחסת כפוליטיקה מגדרית של היעדרות. פרקטיקות אלו מתבטאות למשל בהשתקה בשיח, חוסר נגישות למשאבים, חוסר נגישות לתפקידים מרכזיים ולתהליכי קבלת החלטות, יחס מזלזל, הוצאה מן המרחב הפיזי, התקשורת, הסימבולי והארגוני וכדומה.

לא מדובר בבחירה של אקטיביסטיות לט"ביות להיעדר מן השיח או מן המרחב, אלא במנגנונים חברתיים-מרחביים הפועלים על צירים משולבים של לאומיות ומגדר המובילים להדרה. בעוד הפעולה של ההדרה נדמית כאילו אינה תוצאה של כוונה פרטית או קולקטיבית, חשיפת מנגנוני הכוח ופעולתם בשיח הבהירה כי מדובר בדפוס פוליטי המנכיח הגיון של הדרה על בסיס מגדרי שמונע מפעילות לסביות, טרנסג'נדריות וביסקסואליות מלפעול ולקיים פעילות במסגרת המרכז הגאה, כמו גם מונע מהן משאבים ונגישות למרחב. השילוב בין ההדרה המגדרית לבין הפוליטיקה ההומולאומית מחדד אף יותר את היעדרות של לט"ביות מהפעילות, מהמרחב ומהשיח במובן הממשי והסימבולי כאחד.

3. פוליטיקה של החזקה בבית הפתוח בירושלים

במוקד המאמר עומדים נרטיבים שונים של הבית הפתוח בירושלים, כמרחב שהוא ביתי ומכיל, כמרחב פוליטי בירושלים, וכמרחב ציבורי ונראה. הטענה המרכזית של המאמר היא כי

ההתלכדות של הנרטיבים השונים, הנוגעים בממדים הפרטיים והציבוריים של מרחב להט"בי בעיר 'מסוכסכת' כירושלים, מכוננים פוליטיקה של החזקה. המונח החזקה בא לתאר את החיבוק הרחב כמו גם את ההכלה בו זמנית של שיחים וקבוצות שבאופן ראשוני נדמה שיש ביניהם חוסר הסכמה, פערים אידיאולוגיים וחוסר רצון לחלוק מרחב משותף. כמו כן, מדובר בקבוצות ופרטים שמונעים על ידי מטרות שלעיתים הן הפוכות. הבית הפתוח מכונן פוליטיקה של החזקה במובן שהוא מנכיח את הניגודים האינהרנטיים בתוך השיחים הלהט"בים השונים ובאמצעות ניגודים אלו מייצר נוכחות פוליטית במרחב הירושלמי המסוכסך והלהט"בופובי.

פוליטיקה של החזקה אם כן, מאופיינת כשאיפה להכיל שיחים סותרים ולכלול גילומים שונים של להט"ביות במרחב הירושלמי. לפי הנרטיב הראשון הבית הוא מרחב פרטי ובטוח, בית מחסה המכונן את הבית כמקלט ואף כתחליף לבית ההורים, כמרחב המאפשר שייכות וזיקה כנגד המרחב הציבורי הנתפס כלא סובלני. הנרטיב השני רואה בבית הפתוח בית של 'כולם' לפיו הבית הוא מרחב מכיל המאפשר התכנסות של כלל הלהט"בים בירושלים. קבוצות אלו לעיתים פועלות מתוך אידיאולוגיות סותרות. במובן זה, הבית פועל כמערך פלורליסטי לקבוצות מגוונות המגשרות מעל השסעים שניכרים במרקם העירוני. הנרטיב השלישי הוא הנרטיב הפוליטי, לפיו העשייה הציבורית של הבית הפתוח והנראות שלו במרחב העירוני הירושלמי מהווים את הבסיס לקיומו ומכוננים את שני הנרטיבים הראשונים. כל אחד מנרטיבים אלו מבנה חלק משמעותי במרקם הלהט"בי בירושלים ומאפשר מובן אחר בדיאלקטיקה שבין פרטיות לציבוריות וביחסים הטעונים של להט"בים בירושלים למרחב שבו הם חיים ופועלים.

הבית הפתוח מדגים את הנראות של הגופים הלהט"בים בירושלים ובכך עושה פוליטיזציה לגוף הלהט"בי במרחב שנתפש כעוין. התלכדות השיחים השונים של הבית הפתוח והאופן שבו הוא מהווה בו זמנית מרחב פרטי וציבורי, מאפשר ערעור הלכה למעשה על מחסומים, גבולות חברתיים ומרחביים וחלוקות נורמטיביות שכאלו. לפיכך, הפוליטיקה של החזקה המוצגת במאמר זה מדגימה מודל שלישי של פוליטיקה להט"בית, המתכוננת באמצעות הכלה של הפרטי והציבורי גם בנקודות בהן ישנה סתירה בין שני שיחים/התמקמויות אלו, זאת במטרה להדגיש את הדיאלקטיקה המאזנת בין הפוליטיקה הנורמטיבית לבין שיח של הכלה.

4. פוליטיקה של "מרחב בטוח"

מטרתו של המאמר היא להמשיג את צירוף המילים 'מרחב' ו'בטוח' דרך אפיסטמולוגיה קווירית, באופן שחושף את ההבניות העכשוויות של המונח, מערער על היתכנות קיומו ומעמיד אלטרנטיבה. יצירת "מרחב בטוח" היא פרקטיקה מוכרת במרחבים להט"בים שנועדה ליצור כללים והגבלות על מרחבים מסוימים, כדי לאפשר אינטראקציה בין הפרטים שנמצאים בו, ללא חשש מפגיעה רגשית או גופנית ותוך יצירת שייכות למרחב. המאמר מבוסס על תיאוריה פמיניסטית של ספרטיזם ועל תפיסות שונות של הפרדה מרצון כאסטרטגיה. המאמר בוחן את הפרקטיקות השונות ליצירת "מרחבים קווירים בטוחים" ומתמקד במרחבים הנבנים מתוך ביקורת פוליטית על המבנה החברתי ההטרונורמטיבי, בניסיון ליצור אלטרנטיבה לחוויה של הדרה במרחבים הגמוניים. הפונקציה הפוליטית של המרחב הבטוח היא שעומדת בלב תהליך

ההגדרה. המנגנון של יצירת "מרחב בטוח" המוצע, ממסגר את שעתוק הכשלים החוזרים והנשנים של מרחב שעל אף הפעלת פרקטיקות של הכלה והדרה, הוא אינו מצליח להיות בטוח. המאמר מעלה ארבע פרקטיקות של יצירת "מרחב בטוח" במובן הקווירי: התנגדות אקטיבית להגמוניה המופעלת במרחבים השואפים/המכריזים על עצמם כבטוחים, יצירת "מרחב בטוח" ככינון של קהילה ותרבות אלטרנטיבית, עבודת גבולות ופרשנות אקטיבית וסובייקטיבית של כללי המרחב כבטוח והבנייה של דפוסי שייכות וטמפורליות של "מרחב בטוח", כמרחב המסמן השהייה מן המרחב הלא בטוח ומאפשר הקלה רגעית. הטענה המרכזית של המאמר היא כי המונח "מרחב בטוח" במובנו הקווירי מכיל בתוכו באופן אינהרנטי את כישלונו. כלומר, "מרחבים בטוחים" מפעילים פרקטיקות של כוח המביאות לשעתוק הכשלים האופייניים ל"מרחבים בטוחים" הגמוניים, שכנגדם הובנו ה"מרחבים הבטוחים" הקווירים. המאמר מציע פרשנות אלטרנטיבית למונח ולאופני הייסוד של "מרחבים בטוחים", שמטרתה לאפשר התהוות של מרחב המצמצם את המרכיבים הדכאניים של המרחב ההגמוני ושואף להיות בטוח כאחד. מאמר זה הוא מאמר תיאורטי, שעל אף שהוא מבוסס על תובנות מתוך התהליך האמפירי, הטענות אינן מוצגות דרך פריזמה זו. הפוליטיקה של "מרחב בטוח" העולה ממאמר זה ממחישה את הפרקטיקות השונות בהן פעילים נעזרים לשם הבנייה של מרחב כבטוח על ידי הדרה והגבלה של המרחב כאמצעי לתחזוקת הביטחון במסגרתו, ויצירה של מרחב של ביטחון, מוגן מפני אלימות מבפנים ו'מבחוץ', כמקום מקלט.

5. פוליטיקה של היעשות פריפריה

מאמר זה מציג ממצאים משני מרחבים בהם נערך המחקר – הצוות לקידום הקהילה הגאה במועצה אזורית אשכול, וגאים בגליל בקריית שמונה. המאמר מעמיד את תהליכי ההתמרכזות והמיינסטרימיזציה שעברה הקהילה הלהט"בית באזור המרכז באור ביקורתי ומציג שיח של אקטיביזם פריפריאלי חלופי. שיח זה של פריפריאליזציה מדגים את אופני ייצור וכינון שייכות להט"בית לפריפריות בישראל באופן המערער על הדיכוטומיה שבין מרכז לפריפריה, החושף דינאמיקה אלטרנטיבית של היעשות. כך, במקום לשעתק הבניות קיימות של יחסי כוח, השיח במרחבים להט"בים בפריפריה מובנה באמצעות שלושה תהליכי היעשות מרכזיים: הראשון נוגע להתקה של התפיסה לפיה הפריפריה היא מרחב ממנו להט"בים יכולים רק לברוח, אותו ניתן רק לעזוב; השני כרוך בחתירה תחת השיח של המרכז על הפריפריה כמרחב ריק ונחשל, כמרחב של הומופוביה; והשלישי נוגע לפירוק והבנייה של מערך הכוח של מרכז וביחס אליו פריפריה, תוך קבלה ודחייה בו זמנית של פוליטיקת המרכז והשלכותיה על להט"בים בפריפריה.

כלומר, מתוך מרחבים להט"בים פריפריאליים ניתן לזהות תהליכים של היעשות המתלכדים לפוליטיקה מקומית ייחודית. המאמר מציג את היחסים הקבועים שבין המרכז והפריפריה במסגרת השיח הלהט"בי כחורגים מהיחסיות המקבעת את שוליות הפריפריה אל מול המרכז, כיחסים החושפים שיח אלטרנטיבי ואף חתרני אשר בו זמנית מקבל ומתנגד להבניה של המרחב כפריפריאלי. הפוליטיקה של היעשות פריפריה המוצגת במאמר, היא פוליטיקה החורגת מהדיכוטומיה הרואה להט"בים כפרטים שמקומם ה'טבעי' הוא במרכז,

בעיר, וכתוצאה מכך חושפת את הפריפריה כמרחב הנתפס כרדוקציוני. הפעילות הלהט"בית בפריפריה מנכיחה דפוסים נוספים אשר במקביל להכרה בחשיבות המרכז והפעילות הלהט"בית המתקיימת בו, גם מבקרים את המרכז ואת התרבות הלהט"בית אליה להט"בים נחשפים שם.

לאור המודלים השונים של יחסי הכוח במרחב, הטענה המרכזית של המחקר היא כי המרחב על מובניו השונים הוא גורם מכונן של האפשרויות הפוליטיות הלהט"ביות. כנגד החלוקה הנפוצה של פוליטיקה ליבראלית של זהויות המבוססת על גאווה לבין פוליטיקה קווירית של בושה, כל אחד מסוגי הפוליטיקה שנמצאו במחקר מאפשרים כינון שייכות ומבזרים את הדיכוטומיות השונות – זו שבין קוויריות לליבראליות וזו שבין המרכז לפריפריה. כמו כן, המחקר הבהיר כי הפריפריה, כעמדה אפיסטמולוגית וכמיקום גיאוגרפי מאפשרת התרחבות של יחסי הכוח ובעיקר יצירה של מודלים של יחסי הכלה והדרה שאינם מכוננים על ידי מנגנונים של לאומיות ושיחים של אזרחות. המרחבים הפריפריאליים הרחיבו את מנעד האפשרויות הפוליטיות וחשפו כי המרחק מהמרכז נותן מקום לאפשרויות שונות לכינון של סובייקטיביות ושייכות למרחב. כך, במרחבים שונים מתאפשר כינון של שייכות להט"בית באופן שחורג משתי האפשרויות הקיימות בשיח המערבי, אלו שבין נורמליזציה והיטמעות לבין קוויריות וחתרנות.